

Kapitlet offentliggøres i bogen:

Pædagogers Kompetencer - mellem etik, dannelse, relationer og metodologi.

Akademisk Forlag 2020.

Social bæredygtigheds kompetence og verdensmålene.

Af Steen Hildebrandt og Michael Stubberup

Kapitlet indledes med en beskrivelse af en række overordnede, vigtige kollektive udfordringer. Herefter fokuserer vi på to vigtige udviklingsfelter, der kan bidrage til håndteringen af udfordringerne: (1) Menneskelig og social bæredygtighed og (2) FN's 17 verdens- eller bæredygtigheds mål.

Vi ser FN's 17 verdens- eller bæredygtigheds mål som et vigtigt tema, et felt, som hører ind under begrebet, pædagogers kompetence. I feltet med de fire verdenshjørner, etik, dannelse, relationer og metodologi, placerer vi kapitlet imellem etik og dannelse. Verdensmålene er udtryk for både en global dannelse og en global etik.

Artiklen redegør for baggrunden for verdensmålenes opståen, udformning og vedtagelse, den store acceleration, det antropocæne, klimaforandringerne mm. Den redegør, i meget summarisk form, for målene og deres indhold.

Artiklen taler om en ydre og en indre bæredygtighed, og begge former for bæredygtighed og kompetencer anses for vigtige i netop denne pædagogiske sammenhæng.

Vores art – homo sapiens – har overlevet og udviklet sig på baggrund af sociale kompetencer. Set fra et helhedsorienteret social-økologisk perspektiv har vi allerede alt det, der er brug for, indlejret i vores natur, i nervesystemet. Bæredygtighed som fænomen vil – når det handler om os mennesker – være en systemisk, eksistentiel og etisk opgave, hvor det personlige ansvar og medansvaret for helheden er to sider af samme sag – vi kalder dette fremtidens menneske for en verdensborger. Lokalt forankret og med sans for at se det store billede.

Pædagogiske arbejdsprocesser – i daginstitutioner og skoler – har afgørende betydning for den fremtid vi er på vej ind i. Hvordan vi som samfund prioriterer rammerne for vores børns opvækst nu, er en af det mest konkrete måder at bidrage til fremtiden på.

Det starter med en mere helhedsorienteret uddannelse af de fag-professionelle.

Den største forandring i denne proces handler om at skifte fra at være ydre styret og ydre fokuseret til at fundere og forankre opmærksomheden inde i det enkelte menneske. Som et led i dette er det afgørende at opgradere sansen for feedback og modstand – også kaldet resiliens.

Kriserne vi ser og den nødvendige forandring

Heldigvis begynder flere og flere at fornemme, at de stadig flere bæredygtighedskriser hænger sammen – at de er symptomer på et overordnet globalt system, der er ude af balance. Så snart mennesker forstår dette, vil deres syn på problemerne ændre sig. De begynder at få øje på de ekstraordinære muligheder for innovation, der kan opstå, når vi opgiver vores frygtbaserede reaktive mentalitet. De begynder at fatte, at de store problemer, vi står overfor, ikke er et resultat af uheldige omstændigheder eller nogle få menneskers grådighed. De er et resultat af en måde at tænke på, hvis tid er omme. (Peter Senge)

De første to årtier af det 21. århundrede har budt på tiltagende kriser - lokalt, regionalt og globalt. Pressene og uforudsigeligheden vokser i et urovækkende omfang og tempo samtidig med, at kravene til og mulighederne for kommunikation og samarbejde øges. Det kunne se ud til, at udviklingen kalder på meget større klarhed, nærvær og mod i os alle – både personligt, relationelt og kollektivt.

Vi lever også i en inspirerende periode med en intens udvikling – kulturelt, videnskabeligt, økonomisk og teknologisk. Der tages hver dag verden over nye initiativer, der handler om hjælp til udsatte, fredelig sameksistens, ressourcebevidsthed, demokrati etc. Og samtidig lever vi i pågående og udfordrende tider, hvor det herskende paradigme viser sig som fragmentering og polarisering.

Vi er vidner til, hvad der som det mest dominerende kunne se ud som et sammenhængende net af kriser: klimaforandringer, befolkningsekspllosion, stigende ulighed, rovdrift på naturressourcer, stress, ustyrlig økonomi og tab af biodiversitet. Og vi forholder os i overvejende grad til disse udfordringer med de mentale modeller og vaner, der har medvirket til at skabe kriserne.

Stemningen og atmosfæren mange steder i verden er dybt præget af kriserne og den forståelige uro, som de afsætter. En af reaktionerne er politisk regression –

grupper, lande og regioner trækker sig ind i sig selv og ser ud til at vælge gamle, afprøvede og mere rigide løsninger.

De nationale og kulturelle overlevelsesstrategier aktiveres, når presset bliver for stort. En af opgaverne for en medansvarlig verdensborger er at vide af og forstå disse dynamikker og ikke polarisere og gå i opposition. Med dette menes ikke, at man skal være enig i det reaktionære, men at man skal kunne se disse processer i et større perspektiv – man skal kunne se det store billede. Det vigtige er, at man ikke gør mennesker forkerte – ikke dømmes mennesker ude som værende dumme, men tvært imod erkender, at alle er en del af helheden.

Som en del af den nødvendige forandring vil vi pege på begrebet verdensborger, og refererer tilbage til en formulering af sociologen Ulrich Beck, der i bogen *Magt og modmagt* i den globale tidsalder fra 2002 siger, at ideen om verdensborgeren er den næste store ide, der nu kommer på dagsordenen efter de historisk afsluttede ideer om nationalisme, kommunisme, socialisme og nyliberalisme, og, siger han, denne ide "kunne gøre det usandsynlige muligt, at menneskeheden undgår tilbagefald i barbariet og overlever det 21. århundrede".

Vi kan ikke vide, hvad Ulrich Beck ville have sagt i dag, men håbet er lige så vigtigt i dag som dengang, og vi betragter - som Peter Kemp - verdensborgeren som et ideal for dannelse og uddannelse, og benytter Peter Kemps definition: "Verdensborgeren betyder i vor tid det menneske, der tager nutidens store brændende globale problemer op for at bidrage til løsninger, der kan være til gavn for hele menneskeheden". Dette synes også at være et væsentligt perspektiv for ledere og medarbejdere i pædagogiske fag, vores udfordrende verden taget i betragtning. Når vi skal bidrage til en mere balance i fremtidens verden er det selvfølgelig af afgørende betydning at fokusere på børnene. Vi skal fremme social-økologiske perspektiver på de pædagogiske uddannelser, i målsætningen for den enkelte institution og i tilrettelæggelsen af hverdagen på grøn stue.

Vi ser to varianter af begrebet, en verdensborger:

Verdensborgeren er et menneske, der er forankret i sig selv – et menneske, som besidder *indre-bæredygtighed*. Et menneske, der lever ansvaret og med-ansvaret for

det fælleskab og miljø, man til enhver tid er en del af. Som derfor har en global forankring med sprog for, hvorledes alt hænger sammen på kloden – i naturen og i kulturernes samfundsmæssige og sociale processer.

- 1) En verdensborger må være et menneske, der oplever og forstår sig selv som borger i verden – hele vores verden her på planeten jorden. Med forståelse for helheder af cirkulerende økologiske livsprocesser, som tilsammen danner biosfæren, dvs. at den levende natur er grundlaget for alt. Med afsæt i denne sans for naturen er det ligeledes vigtigt at kende til, hvordan vi mennesker gennem årtusinderne har skabt og udfoldet lokale og regionale kulturprocesser. Verdensborgeren har derfor ideelt set sans for, kontakt med og ansvar for både naturen og kulturen – såvel den indre og som den ydre.

Enhver organisation er et mikro-kosmos – en spejling af kulturen. Pædagogen er derfor det oplagte bud som kommende verdensborger!

Helheden og de store spørgsmål der viser vej

Det store spørgsmål vi alle skal blive bedre til at arbejde med er: Hvad er vigtigere end så meget andet? Og hvordan gør vi det, der er vigtigere, til en del af det næste skridt? Hvordan prioriterer vi i en verden, hvor ufatteligt meget er vigtigt, men hvor noget alligevel er vigtigere end andet?

Den gode nyhed er, at det ser ud til, at vi som individer allerede har det, der er brug for, indenfor rækkevidde; at vi indeni og imellem os har det, der skal til. Vi har som art iboende og naturlige evner for samhørighed og empati. Det bør være muligt – ja det ser ud til at være nødvendigt - at mobilisere og nyttiggøre disse iboende evner i langt højere grad, end tilfældet er.

Når man som menneske og som fagperson ønsker at få større klarhed over, hvad der er vigtigere i livet – hvad er så vigtigt at der skal være mere af det i fremtiden? Når det er udgangspunktet så er det hjælpsomt at skabe et overblik over sit liv og sin situation. Se det store billede – se de større linjer - få et så klart billede af helheden som muligt, og således klargøre hvad der er øverst i værdihierarkiet.

For os alle er et markant symbol for helheden – det store billede – kloden set ude fra rummet. De smukke vekslende farver, vi ser på disse billeder, er den få kilometer

tynde hinde, som vi kalder biosfæren. Det er det rum, hvor levende organismer kan trives på jorden. Planeten set fra rummet bringer altså biosfæren – økologiske processer - og dermed helt generelt naturens liv i fokus.

Når vi så kommer tættere på, træder alt det menneskeskabte frem: Mangeartede kulturudtryk og landskaber. Byer, veje, marker og plantager. Store forskelle og ligheder. Konkurrence og sameksistens. Lande og regioner. Religion og politik.

Og foreløbig er der meget få reelle globale og helhedsorienterede processer, som kunne være udtryk for en fælles forståelse af, hvordan helheden hænger sammen. Vi kan pege på fx markedsøkonomien, FN og klimatrusslen. I et globalt perspektiv er FN's Generalforsamlings vedtagelse i september 2015 af de 17 udviklingsmål for bæredygtighed (gældende for perioden 2015-2030) måske derfor den vigtigste globale ledelsesbeslutning, der nogensinde er truffet. Der foregår således i disse år et omfattende og akkumulerende samarbejde om forståelse af og sprog for bæredygtighed i alle verdens lande, et samarbejde, der ikke mindst sker på baggrund af en stadig stigende global forståelse for og accept af de 17 verdensmål, som vi vender tilbage til senere i artiklen.

I Danmark har vi længe prioriteret fællesskab og tryghed højt – i alle dele af vores samfund. Vi har nogle klare balancer mellem den enkelte borger og helheden. Vi har – hver især - en omfattende "kontrakt" med samfundet. Vi er nok et af de mest socialt gennemregulerede lande i verden – med en høj "tilknytnings-faktor". Det har afsat tillid som en bærende dynamik.

Etik og bæredygtighed - liv er hovedværdien i et bæredygtigt samfund

"I den verden vi lever i, er der to fællesskaber som vi umiddelbart alle indgår i. Vi er alle en del af menneskeheden, og vi hører alle til i den globale biosfære. Vi er medlemmer af oikos, jordens husholdning/husstand, som er den græske rod for ordet "økologi", og som sådan skal vi opføre os som andre medlemmer af husholdningen gør – planterne, dyrene, og mikroorganismene, som former det omfattende netværk af relationer, vi kalder livets netværk.

Det mest særlige kendetegn ved jordens husholdning/husstand er dets iboende evne til at understøtte liv. Som medlemmer af det menneskelige fællesskab bør dette spejle sig i en adfærd båret af værdighed og respekt for basale menneskerettigheder. Da menneskelivet spænder over biologiske, kognitive, sociale og økologiske dimensioner, bør menneskerettigheder respekteres i alle fire dimensioner.”

F. Capra & L. Luigi, 2016

Bæredygtighed som fænomen er – når det handler om os mennesker – vel dybest set en eksistentiel og etisk udfordring, der handler om at bringe respekt for liv i direkte fokus, og som er forbundet med vores dybere meningsbærende værdier og disse værdiers forankring i det personlige, sociale og samfundsmæssige – det kulturbærende i eksistensen.

Liv er den centrale værdi i et bæredygtigt samfund, hvor bæredygtige processer og aktiviteter er kendetegnet ved, at de kan udføres igen og igen uden at skade og ødelægge. Det etiske og eksistentielle perspektiv – ansvaret for at håndtere de grundlæggende udfordringer i livet – er som udgangspunkt forankret i et lokalt liv. Det enkelte menneske har indtil nu haft ansvaret for sit eget liv – ansvaret for at skabe mening, ansvaret for kontakt og sammenhænge med andre mennesker, og det har - først og sidst - været udfordret af sin egen dødelighed.

Men allerede i 1960'erne og 1970'erne skrev den tyske filosof Hans Jonas om nødvendigheden af at skabe en etik, der bryder ud af den antropocentriske skal – at vi ændrer den opfattelse, at mennesket er centrum i universet. Det handler jo om, at vi mennesker nu griber så dybt ind i klodens processer, at vi er nødt til at forholde os til og tage ansvar ud over vores egen, menneskets egen sfære. En etik, der omfatter natur og liv, og som også rækker ind i fremtiden. Det er ikke tilstrækkeligt at opføre sig ordentligt inden for de gældende standarder; vi må også medtænke fremtiden, så godt vi kan med den tilgængelige viden.

Bæredygtighed som fænomen vil således – når det handler om os mennesker – være en systemisk, eksistentiel og etisk opgave, hvor det personlige ansvar og medansvaret for helheden er ét og det samme. Eller sagt på en anden måde: Hvor

Kommenterede [DC1]: Dvs...

ansvaret for den, du er, og medansvaret for det fællesskab, du altid også er en del af, er to sider af samme sag. Vi taler altså om en verden, hvor liv og livsprocesser er den altoverskyggende målsætning på alle niveauer. Hvor ansvaret for kloden og ansvaret for at leve et udfoldet og afbalanceret liv går hånd i hånd. Og hvor det at lytte oprigtigt til alle livets signaler er lige så naturligt som at sove og spise.

Samhørighed og socialt engagement i overlevelsessystemet.

Et levende system er konstrueret til at nå to mål: at holde sig i live og til at reproducere sig selv. Evolutionen har organiseret dette gennem nuancerede former for feedback inde fra systemet selv og fra omgivelserne og miljøet. Den faglige term er homeostase – bæredygtighed. Når det drejer sig om os mennesker, er dette forankret i det autonome nervesystem. Dynamisk balance sker i en organisk og komplementær rytme mellem sympaticus (spænding/mobilisering) og parasympaticus (afspænding/imobilisering)

Langt tilbage i evolutionshistorien udviklede vi os som sociale væsener. Gruppedannelse og fællesskab er en central del af overlevelsessystemet. Tryghed og gensidighed – samhørighed - er biologisk kodet i os. Som en social art har vi overlevet og udviklet os, netop dybt indlejret i trygheden i et fællesskab. Sådanne fællesskaber er komplekse samfund der beror på tilknytning, tillid og forudsigelighed. En af nøglerne til at skabe sammenhæng i gruppen er nuanceret kommunikation – sprogligt og ikke mindst u-sprogligt. Vi har derfor udviklet omfattende og nuancerede måder at kommunikere på – og alle er – på forskellig vis – forbundet med kroppen og sanserne.

En stor del af det, der styrer vores krop og nervesystem, er således knyttet til neurale cirkulationer, som handler om at indgå i og forstå andre mennesker i sociale processer. De sociale processer vi indgår i beror i høj grad på brug af stemmen, hørelsen, øjnene - samt følelsesmæssig og fysiologisk afstemning via hjertet og det autonome nervesystem. Mange former for dys-funktioner skyldes manglende tilknytning, samhørighed og resonans – det at være forbundet med og høre til er en altafgørende faktor i den indre oplevelse af at være forankret.

Graden af indre forankring, den dybde, den nuancering og det kendskab, man som menneske har til sit indre, afgør, på hvilken måde og hvor dybt man kan forbinde sig med andre mennesker og verden i almindelighed.

Bæredygtig regulering af livsudfoldelse/uro foregår altså i et systemisk kontinuum af indre tryghed, tillid, nære relationer og det at være indfoldet i et fællesskabs helhed.

Revner i tilknytning tidligt i livet – som vi alle har i større eller mindre grad – viser sig som oplevelse af at være adskilt fra dele af sig selv, fra andre eller fra fællesskabet. Denne oplevelse af at være udenfor eller forladt skaber en indre oplevelse af, hvad man kunne kalde forkerthed.

Trekant-modellen sidst i kapitlet inviterer til at gøre dele af dette uro- og selvregulerings kompas mere eksplicit.

Det ser ud til at vi som samfund har en høj grad af social bæredygtighed. Vi har forstået at gøre centrale dele af overlevelsessystemet til bærende piller i samfundet: Tilknytning, tryghed og tillid.

Som bekendt er dette landskab af afgørende betydning tidligt i livet som spædbarn – og i det hele taget op gennem barndommen. Når det er tilfældet så vil det kunne have stor betydning at bringe denne viden eksplicit med ind i arbejdet med at strukturere pædagogiske processer. I ledelsen. I uddannelsen af pædagoger. I tilrettelæggelsen af samarbejdet og hverdagen med **børnene**.

Megen forskning og omfattende faglig erfaring viser, at i alle social-systemiske processer er tryghed og tillid nøglen til balance og regulering af livets op- og nedture. Pædagogisk arbejde ville således med fordel kunne tilrettelægges i en dynamik mellem:

- a) Ansvar og medansvar
- b) Tryghed og tillid
- c) Personligt, relationelt og organisatorisk

Indre forankring

Den største forandring eller det største gearskifte i den udviklings- og læreproces, som vi her taler om, handler om at skifte fra at være ydrestyret og ydrefokuseret til at fundere opmærksomheden inde i det enkelte menneske. At skifte eksplicit lejring – herunder at opgradere sansen for feedback og modstand – også kaldet resiliens.

Kommenterede [DC2]: Ja 😊 Kan I tilføje eller uddybe lidt mere.

Resiliens er et levende systems kapacitet til at kunne håndtere forstyrrelser og kraftige udfordringer, således at det ikke bryder ned til et mere kaotisk niveau. Et resilient humant system kan udholde turbulens og rystelser og kan regenerere sig selv efterfølgende. Resiliens-begrebet bruges i psykologi og social økologi til at kortlægge nogle af de naturlige markører for tilpasning, forandring og dermed robusthed. Det handler om at genopdage evnen til at leve livet i dialog med udfordringer – at kunne arbejde med indre og ydre sårbarhed og modstand – elementer i kultivering af robusthed og resiliens. I pædagogiske institutioner handler det om at opbygge en kultur hvor den enkelte oplever en basal tryghed – og hvor der er en fælles forståelse af at styrke og sårbarhed er noget vi alle har. Herunder at et øget ansvar for sårbarhed fremmer nænsomhed.

Pædagoger kunne begynde at øve at blive mere bevidste om, hvad det hedder, når man "mærker" sin krop og dermed sig selv, hvad er det jeg gør og kan i kontakt med andre mennesker og hvad er det jeg bruger til at orientere mig efter i større fællesskaber og i rum/helheder? Visionen kunne være et menneske, som er medskaber af en bæredygtig kultur dybt forbundet med naturen, – således kunne vi – på sigt - blive en klode befolket af biosfære-verdensborgere.

Så vejen videre går gennem dybere kontakt med vores egen natur, som vi her refererer til som femkanten af ikke-tillærte kompetencer: krop, åndedræt, hjerte, bevidsthed og kreativitet – alle primære bio-markører for bæredygtighed og dermed centrale stemmer i social-økologiske feedbackprocesser. Femkanten har været et centralt element i det udviklingsarbejde, som foreningen Børns livskundskab de seneste 10-12 år har stået for – og beskrevet indgående i bogen "Empati – det der holder verden sammen".

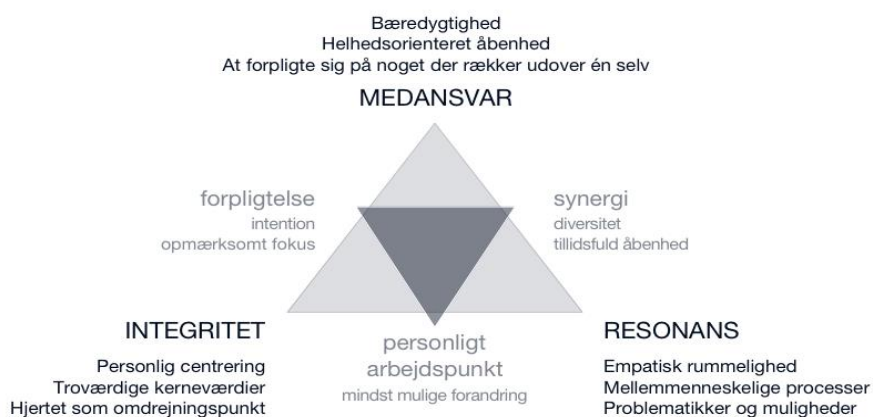
De implicitte og automatiske vaneprocesser i mennesker og i samfundet er så stærke og omsiggribende, at det kræver bevidst vedholdende indre arbejde og træning, hvis de eksplicitte bevidste processer skal medvirke til egentlige og afgørende forandringer – og her altså som et perspektiv på introducerende indre arbejde med børn.

Indre bæredygtighed har at gøre med en basal indre forankring og centrering - forpligtet på eksistensen – det at have ansvaret for den, man er – og dermed for den, man er blevet til – på godt og ondt. For at kunne leve bæredygtigt må man vide, hvordan man finder vej – have et indre kompas – essensen af ens dybeste erfaringer, værdier og handlinger – som tilsammen giver retningsansen. Man ved, hvad man sigter efter.

Den meningsbærende kerne er grundlaget for den indre bæredygtighed.

Verdensborgeren – den ansvarlige pædagog - må vide, hvor hun står, kommer fra og er på vej hen.

Det medansvarlige menneske og fagperson har således valgt at opgradere kontakten til sig selv ved at klargøre og sætte sprog på, hvordan man mærker sig selv, hvad der fremmer kontakt og hvad der styrker helheder. Derfor har dette menneske en daglig indre praksis, hvor tilknytningen til sig selv omsættes gennem: 1. den indre personlige bæredygtighed, 2. den relationelle sociale bæredygtighed og 3. den systemiske helhedsorienterede bæredygtighed.

Modellen spejler tre indre erfaringer: hvordan man oplever sig selv (integritet), hvordan man oplever og omsætter kontakt (resonans) og hvordan man indgår i og omsætter sig i fællesskaber og helheder (medansvar).

Helt konkret ville en institution eller en stue kunne bruge denne trænings-model i en fælles arbejdsproces. Det at "åbne" det indre orienteringssystem, vil sige at være åben om indre (faglige) livsprocesser - i forhold til en selv, andre mennesker og organisatoriske helheder. Det er vores erfaring, at modellens grafiske og indholdsmæssige overblik kan være en hjælp til at strukturere team-dialoger. Hver enkelt kan til en begyndelse fx sige noget om:

- 1) hvad der giver glæde og energi i arbejdet og hvad der frustrerer og dræner.
- 2) Hvad der umiddelbart er let og glædesfyldt i kontakt og hvad der er sværere og som derfor fører til at man trækker sig kollegialt.
- 3) Hvad det er i det fælles/kollektive som man brænder for og hvad det tilsvarende er som ikke er så enkelt.

Gennem nogle enkle analyser af denne indre organisatoriske trekant tages et første skridt fra vanernes automatik til en erkendelse af ens eget handle- og adfærdsmønster – ift en selv, i kontakt og i helheder.

Fremkomsten af et bæredygtigt pædagogisk paradigme

Verdensmålene og deres realisering er relateret til det oven for omtalte indre orienteringssystem, og handler bl.a. om at træffe både individuelle, men også fælles beslutninger i private og offentlige virksomheder samt politiske beslutninger om aktiviteter, processer og strategier i virksomheder og samfund. Der er to overordnede temaer, når det handler om ledelse i denne sammenhæng. Det ene angår de kalkuler, regnskaber og produktivitetsmålninger, som vi baserer vore beslutninger og strategier på. Disse kalkuler og regnskaber er ofte ikke retvisende. Det andet angår det intergenerationelle, fordi vore beslutninger og strategier ofte i praksis beskæftiger sig med vores forbundethed med og medansvar for de fremtidige endnu ikke fødte generationer.

Vi befinder os måske ved begyndelsen af en transformation, som vil betyde mange både nødvendige og gode ændringer – gode i betydningen gode for mennesker, dyr og natur. Bæredygtig pædagogisk ledelse er en del af denne transformation, som bl.a. handler om industrisamfundets afløser og om den proces, som vi anser for at være en både mulig og nødvendig vej frem mod et andet og mere bæredygtigt samfund. En proces, der over tid formentlig vil manifestere sig som et omfattende paradigmeskifte.

Kommenterede [DC3]: Kan I relatere afsnittet til pædagoger i institutioners organisatoriske helheder – og pædagogiske fællesskaber.

Kommenterede [DC4]: Det ville være super godt hvis hele dette meget vigtige afsnit blev skrevet i relation til pædagogiske institutioner/organisationer med pædagoger, som hovedpersoner. Gerne forkortet.

Det enkelte medansvarlige og reflekterende menneske er afgørende for forståelsen og gennemførelsen af de forandringer, som dette handler om. Det vil sige mennesker, der handler ud fra en tilsigtet helhedsforståelse, og ikke blot ud fra en kortsigtet, rationel og snæver tænkning. At arbejde med en sådan udvikling i samfundet kræver nye tanker, ændrede holdninger, andre sociale forståelser samt ændrede ledelses- og samarbejdsformer. Den grundlæggende forandring, som vi her taler om, består bl.a. i, at respekt for liv og livsprocesser bliver den overordnede dagsorden, som skal medvirke til at skabe et stadig mere bæredygtigt samfund. I dette ligger bl.a., at vi skal blive bedre til at lytte til livsprocesser og til deres signaler og informationer. Det vil bl.a. sige at blive bedre til at lytte til informationer om menneskers og klodens tilstand på specifikke områder.

For mange mennesker er det en stor udfordring at skifte fra at være ydrestyret og ydrefokuseret til at fundere opmærksomheden inde i sig selv. Det vil sige at blive bedre til at lytte til de signaler fra kroppen, følelserne og tankerne, som vi allerede mere eller mindre ubevidst bruger til at orientere os efter, og som tilsammen fortæller os, hvad der foregår inde i os selv og i de sociale sammenhænge, som vi indgår i. Levende systemer mærker sig selv ved at lytte til feedback inde fra selve systemet og fra omgivelserne. Det ser ud, som om vi mennesker ignorerer alt for meget af denne viden – ikke fordi vi ikke ved af den eller ikke er bevidste om den, for den bliver på mangfoldige måder tydeliggjort for os hele tiden – bl.a. gennem en mangfoldighed af feedbackmekanismer, men fordi vi på trods af denne viden vælger løsninger, som ignorerer livsprocessernes tale.

Et indre kompas

For at kunne lede andre skal man kunne lede sig selv. Det vil sige, at man skal have et indre kompas, der er en essens af akkumulerede erfaringer, værdier og en deraf afledt retningssans. Et vigtigt spørgsmål for pædagoger, der leder børns hverdag og processer er, hvordan vi mennesker bliver mere nærværende og samtidig bedre til både at lytte til og lære af fortidens erfaringer samt åbne til en forståelse af fremtidens kreative potentialer. Hvis vi som fagprofessionelle i pædagogiske institutioner har som mål at blive bedre til at udfolde de talenter og potentialer, som vi hver for sig og tilsammen besidder, så er det afgørende at blive bedre til at genkende og lytte til de indre processer, som danner grundlaget for det bæredygtige liv. Man kan ikke praktisere bæredygtig, autentisk og meningsfuld ledelse, medmindre det sker ud fra en dyb forankring i én selv. Det bæredygtige, det autentiske og det meningsfulde kommer ud af en indre klarhed om værdier og kvalitet i konkrete sammenhænge.

Kommenterede [DC5]: Kunne undværes og gerne erstattes af spørgsmål om, hvad det betyder for pædagoger... Og hvilke implikationer det har for deres arbejde med børns udvikling og dannelse som bæredygtige individer i sociale og kulturelle fællesskaber...

Kommenterede [DC6]: For pædagoger, der leder børn og processer....

Kommenterede [DC7]: ..som fagprofessionelle i pædagogiske institutioner...

At fokusere på den fremtidige udvikling er det samme som at inddrage tiden og den måde, den bruges og struktureres på. Den selvorganiserende proces, som den bevidste udvikling i et eller andet omfang strukturerer sig omkring, er det, der giver den konkrete praksis mening og retning. Meningen er på den måde en implicit udfoldelsesform og intention i enhver levende organisme. På baggrund af den fortid og de prioriteringer og valg, som har været, skabes nutiden. Det vil sige, at den nutidige mening, fx med en række konkrete ledelsestiltag, hviler på tidligere prioriteringer og valg. Meget af det, som menneskers og samfunds praksis er bygget på, er indlejret i implicite vanemæssige processer, således at en del af meningen med disse processer er en vane – *en selvorganiserende proces*.

Verdensmålene – en etik og helhedstænkning

Man kan ikke lede uden at have noget at lede ud fra og noget at lede efter. Ledelse er altid forbundet med vilje, mål, formål, ambitioner, visioner, resultatønsker mm. Med vedtagelsen i FN af de 17 mål for en bæredygtig global udvikling, verdensmålene, er der for første gang i jordens historie formuleret nogle fælles hovedmål og delmål – mål for alle lande og alle mennesker og virksomheder på jorden. Det er en meget speciel situation, som man let kan feje af bordet med henvisning til, at udviklingen for mange lande og virksomheder vil være, at de fortsætter med at gøre, hvad der isoleret set passer dem bedst. Man kan imidlertid også vælge at fortolke den nye situation på den måde, at med disse mål har verdens lande, forbrugere og virksomheder fået konkrete muligheder for og anvisninger på at bidrage til helheden. Så hvis man stiller spørgsmålet om den fremtidige udvikling, er det nærliggende at lade verdensmålene være en del af de mål, man som land eller virksomhed tager i betragtning, og lade verdensmålene blive en integreret del af den måde, man fx som land eller virksomhed arbejder, udvikler strategier og aflægger regnskab på.

Mere konkret og helt overordnet formuleret handler de 17 verdensmål om følgende: 1) fattigdom, 2) fødevarer, 3) sundhed, 4) uddannelse, 5) kvinder og piger, 6) vand og sanitet, 7) energi, 8) økonomi, 9) infrastruktur, 10) ulighed, 11) byer og bosættelser, 12) forbrug, 13) klima, 14) maritime økosystemer, 15) land- og skovøkosystemer, 16) institutioner og 17) globalt samarbejde om bæredygtig udvikling. Målene er forbundet med 169 delmål og et endnu ikke fastlagt sæt af indikatorer til måling af klodens tilstand på de forskellige mål- og delmålområder. Som mennesker kan vi forholde os til målene. Man må forestille sig en række lokale processer i de kommende år, hvor statsledere, parlamenter, byråd, virksomheder, regeringsuafhængige civile organisationer mm. verden over netop vil forholde sig til målene, konkretisere, nuancere, specificere og på den baggrund begynde en lokal

konkretisering og realisering af nogle af målene.

Verdensmålene repræsenterer en helhedstænkning og en etik for en ny æra. Hvis man studerer de konkrete mål og lader nogle af de bagved liggende værdier og etiske grundantagelser være indforstået, så repræsenterer verdensmålene en verden, der er væsentlig anderledes end den verden, vi kender. Det nye er en ambition om en verden, der muliggør et værdigt liv for alle mennesker. En verden, hvor det er en menneskeret at kunne leve et værdigt liv. Forestillinger om en sådan verden kan i et eller andet omfang være en del af den fremtidige udvikling. Meget i den kendte praksis modvirker dette, fx religiøs, politisk og kulturel fanatisme, grådig og skånselsløs kapitalisme, korrupsion og skatteunddragelse, produktion af våben og andre ødelæggelsesmidler i skræmmende mængder. Alt dette og andet gør, at man også må have en forsigtighed, en realisme, måske endda en skepsis med ind i sine overvejelser og vurderinger. Men denne realisme, disse indsigter om det aktuelle bør ikke lamme os, således at vi ikke tør tænke nye tanker, ikke tør håbe, ikke tør gå i nye retninger – ikke tør tænke en helt anderledes praksis.

Hvis vi nøje studerer den nuværende praksis på en række felter, fx daginstitutioner og andre arbejdspladser for pædagoger, kunne et spørgsmål være: Er det mere af det, vi ser, som vi ønsker? Ønsker vi mere af den praksis, vi ser, eller ønsker vi mere af noget andet? Måske noget helt andet? Ønsker vi den samme velfærd, eller ønsker vi andre typer og andre kvaliteter af velfærd? Albert Einstein har sagt: "The world as we have created it is a process of our thinking. It cannot be changed without changing our thinking." Skal praksis ændres, skal vores tænkning, vore begreber, vores forståelse på tværs af alle de kategorier og siloer, som vi har opdelt vores tænkning og begreber i, ændres. Det sker; det gamle mekaniske adskillelsesparadigme er ved at falde fra hinanden, hvilket er både positivt og smertefuldt, og det giver håb om nye og bedre fremtider. Når kloden i virkeligheden er en helhed, bør det også være åbenbart, at der er behov for fælles håb og fælles mål både for hele klodens udvikling og for udviklingen af den enkelte institution. Den systemiske indsigt og fremkomsten af verdensmålene kan på den måde betragtes som to sider af samme sag.

Kommenterede [DC8]: Hvad betyder det for pædagogers kompetencer? Hvilke spørgsmål skal professionen stille sig ift hvad kommende pædagoger skal vide og kunne?

Kommenterede [DC9]: Hvis hele afsnittet kunne adresseres direkte til pædagoger, deres kompetencer og medansvar over for den opvoksende generation ville det blive en virkelig stærk afslutning på kapitlet.

